

ПСИХОБІОГРАФІЗМ ЯК ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ЖИТТЄПІСУ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ В РОМАНІ В. ВРУБЛЕВСЬКОЇ „ШАРІТКА З РУНГУ”

Валентина Біляцька, Анна Разгільдєєва. Психобіографізм як засіб пізнання життєпису Ольги Кобилянської в романі В. Врублевської „Шарітка з Рунгу”.

У статті розглядається психобіографізм як засіб пізнання життєпису Ольги Кобилянської та визначається специфіка творення психосвіту головної героїні в біографічному романі В. Врублевської. „Шарітка з Рунгу”.

Ключові слова: життєпис, епістолярій, психобіографізм, художня біографія.

Валентина Биляцкая, Анна Разгильдеева. Психобиографизм как средство познания жизнеописания Ольги Кобылянской в романе В. Врублевской „Шаритка с Рунгу”.

В статье рассматривается психобиографизм как способ познания жизнеописания Ольги Кобылянской и определяется специфика создания внутреннего мира главной героини в биографическом романе В. Врублевской „Шаритка из Рунга”.

Ключевые слова: жизнеописание, епистолярий, психобиографизм, художественная биография.

Valentina Bilatska, Anna Razgildejeva. Psychobiografizm as a means of knowledge biography Kobylianska Olga V. Wroblewski's novel „Sharitka with Runge”.

In this article an analysis of psychobiografizm is conducted as a way of cognition of Olga Kobylyanska's life story. There is also a specificity of the main heroine's internal world creation in a biographical novel by V. Vrublevska „Sharytka from Rung” is defined.

Key words: biography, epistolary, psychobiografizm, biographical fiction.

На початку ХХІ ст. посилюється інтерес письменників до переосмислення історії українського народу та історичних осіб, які відіграли важливу роль у культурно-історичному житті країни. Це спричинило відродження біографічного жанру в українській літературі. Біографічні тексти ХХІ ст. свідчать про поступове ускладнення жанрових форм, поглиблення психологізму, розширення проблематики, використання різноманітних художніх засобів. Специфічним жанровим новоутворенням, у якому реконструюється життя відомої особи, є художня біографія, яку досліджують І. Акіншина, І. Братусь, О. Галич, Л. Гаранін, Б. Мельничук, Т. Черкашина та ін.

Проблема митця як носія духовних цінностей є актуальною в сучасному літературознавстві. Науковці зосереджують увагу на осмисленні творчого процесу та формуванні індивідуальності митця. Поряд з представниками ренесансу біографічної прози початку ХХІ ст. – Р. Горакком, В. Єшкілевим, С. Процюком, Б. Редінг – постать Валерії Врублевської, у біографічних романах якої в художньо-психологічній площині інтерпретуються життєписи видатних персоналій літературно-мистецького життя України.

Мета нашої студії – виявити специфіку творення психосвіту Ольги Кобилянської в романі В. Врублевської „Шарітка з Рунгу” на різних текстологічних рівнях, розглянути психобіографізм як засіб пізнання життєпису письменниці та ролі епістолярію в ньому.

У сучасних літературознавчих студіях психобіографізму відведено недостатньо уваги, не вистачає теоретичного обґрунтування поняття та осмислення його функцій у літературі. Більшість дослідників поняття „психобіографізм” трактують як намагання показати внутрішні почуття, переживання, настрої та поведінку людини через добір певних фактів з біографії. Таким чином, автор психобіографічного твору „шукає оптимального співвідношення у зображенні персонажа і його оточення, а головне – аналізує стан душі персонажа” [7, с. 138].

Психологічний аналіз біографій видатних історичних осіб спричинив появу психобіографічного методу. Якщо художня біографія розкриває біографічні аспекти буття героя-митця, сприяє розширенню уявлення про його внутрішній світ, виконуючи психобіографічну функцію, то психобіографія як один із напрямів проведення дослідження життя „спирається на експліцитне використання формальних психологічних теорій при інтерпретації індивідуального життя” [1, с. 222]. Останнім часом все більше письменників використовують психобіографічний метод, зосереджуючи увагу не лише на інтерпретації біографічних даних, а перш за все на відтворенні психосвіту персонажа.

У 2007 році видавництво „Академія” започаткувало серію „Автографи часу” біографічним романом Валерії Василівни Врублевської „Шарітка з Рунгу”. Героїнею роману є видатна буковинська письменниця Ольга Кобилянська, яка на вівтар мистецтва принесла своє щастя й кохання і стала заручницею власного таланту. Повість-есе Р. Горака „Твого ім’я не вимовлю ніколи” (2008), апокриф мандрів Григорія Сковороди „Усі кути Трикутника” В. Єшкілева (2012), романи С. Процюка „Троянда ритуального болю” (2010), „Маски опадають повільно” (2011), „Чорне яблуко” (2013) та роман Б. Редінг „Безумці” (2012) продовжують серію та оповідають про життя видатних постатей української культури.

Авторів цих творів поєднує спільна мета – розповісти про невідомі факти з життя відомих постатей, зокрема життя особистого. В основі сюжету роману Барбари Редінг „Безумці” – історія кохання Михайла Коцюбинського і Олександри Аплаксіної. У біографічному романі „Троянда ритуального болю” С. Процюк досліджує психосвіт Василя Стефаника – видатного новеліста Західної України кінця XIX – початку XX ст., творчість якого і сьогодні вражає художньою довершеністю, правдивістю та лаконізмом. Письменник інтерпретує життєвий шлях митця саме в жанрі психобіографії, вдається до психоаналізу: через дитячі спогади, страхи створює ірреальний образ „звіра з червоною пашекою”, який з’являється в уяві головного героя – Василя Стефаника – кожного разу, коли той перебуває в психологічно пригніченому стані: розпачу, зневіри. Автор вводить у текст роману листування Василя Стефаника з Іваном Франком, Ольгою Кобилянською, Лесем Мартовичем, Марком Черемшиною та ін. Таким чином, С. Процюк зумів не тільки дослідити життєпис Василя Стефаника, а й передати психологію його вчинків.

Письменники, керуючись засобами психологічного зображення, намагаються зазірнути в глибину свідомості історичної особи, розкрити читачеві невідомі факти з її біографії та неодмінно розповісти про особисте, інтимне життя. Саме тому у творах цитуються щоденники, листи, з прихованими внутрішніми переживаннями персонажа. Отже, вже не художня біографія, а саме психобіографія стає продуктивним жанром біографічної прози XXI століття. До психобіографізму як засобу пізнання життєпису історичної особи все частіше звертаються сучасні письменники, прагнучи не тільки відтворити життєвий шлях, а внутрішній світ свого героя.

В образній системі біографічних романів В. Врублевської переважають реальні історичні особи. У романі-біографії „Соломія Крушельницька” письменниця представила яскраву та неповторну постать української оперної співачки, яка завдяки своєму незрівнянному голосу здобула світову славу. Авторка свідомо обирає саме жіночі постаті, адже, ймовірно, має з ними психологічну спорідненість. Роман-біографія „Соломія Крушельницька” має ознаки психобіографічного письма, що дає підстави говорити про психобіографізм як домінуючу творчості В. Врублевської.

У романах В. Врублевської психобіографізм простежується на різних рівнях: інтертекстуальному, образно-семантичному, лексико-нарративному. Ми ж зосередимо увагу на дослідженні особливостей психобіографізму на епістолярному рівні, проаналізувавши листи та щоденникові записи Ольги Кобилянської в романі В. Врублевської „Шарітка з Рунгу”.

Серед документів про Ольгу Кобилянську в романі листи та щоденники мають особливе значення, у них найповніше розкривається її психологічний портрет, темперамент, думки та переживання. Епістолярій був і залишається одним із засобів самовираження героя, дозволяє з’ясувати психологію особистості, специфіку вияву художнього обдарування, а здебільшого й тематику та проблематику творчості. Акцентується на увиразненні психічної сутності митця, на динаміці „розвитку психіки від її первинних імпульсів через перетворення і розвиток”, – зазначає Н. Зборовська [3, с. 65]. Створюється ілюзія безпосереднього спілкування, доторку до живої людини, участі в реальних подіях. Особа автора в листах набагато виразніша, ніж у його власній творчості.

Епістолярій, використаний у романі В. Врублевської „Шарітка з Рунгу”, дозволяє простежити еволюцію становлення головної героїні. Ольга Кобилянська, як письменниця, пройшла досить складний шлях. Перші її літературні спроби мало хто поцінував. Щоденна праця і самовдосконалення стали запорукою її успіху. „Вона хотіла тільки одного – працювати. Тепер, коли є надія, що її труд, її праця матимуть визнання, треба щодня писати. Хоча б щоденник. Він, безперечно, колись їй придасться” [2, с. 145], – пише В. Врублевська у романі „Шарітка з Рунгу”. Щоденникові записи, цитати з листів фіксують міркування героїні роману про власну долю, призначення. Ольга Юліанівна жила й творила в умовах творчої несвободи, її бажання писати

майже ніхто з рідних не сприймав серйозно. „В нашій родині ніхто серйозно не ставився до її замірів. Батькові взагалі протилежна всяка емансипація, а ми, брати, проти того, щоб вона сама навіть з хати виходила”, – говорить зі сторінок роману брат Ольги Максиміліан. Проте, саме він і підтримував її літературні спроби. Це додавало майбутній белетристці сил та впевненості в собі: „Така бездоганна віра в її талант! Така підтримка! Значить він сприймає її роботу як потрібну комусь! Ох, усі Максові листи такі гарні, такі необхідні” [2, с.145], – занотовує у своєму щоденнику героїня роману В. Врублевської.

Листи є своєрідним ключем до розуміння психологічного портрета письменниці. У листах Ольги Кобилянської, як і в її творах, сила емоцій: кожне слово, кожен рядок пропущений через її власну душу. Часто у своїх щоденникових записах мисткиня протиставляє те, якою вона була, тому, якою їй хотілося б себе бачити: „Я на свій вік надзвичайно розвинена. Я часто серджу дорослих.<...> Мало хто розуміє мене. Одні називають мене розумною не по літах, ексцентричність, інші – вульгарною і простою. Щоправда, я завжди готова до бою з тими, хто дорівнює мені в розумовому розвитку” [2, с. 79]; „Я струнка, розумна, в мене жаром горять очі... Невже я некрасива? Я бачила на балах, святах, що красивіша за багатьох. Люди не розуміють, що моя краса іншого роду! Її не кожен помічає...” [2, с.234]. Іноді записи були аж занадто самокритичні: „Я зовсім негарна. <...> Очі мої, – кажуть в хаті, – молоді, сталеві барви. Ніс рішучо за грубий. А про уста цілком нема що сказати” [2, с. 103]. Для її свідомості характерна роздвоєність: „Я добра і лиха, я гарна і бридка, палка й холодна, але більше нещасна, як щаслива” [2, с. 214]. Аналіз епістолярію Ольги Кобилянської яскраво підтверджує тезу про те, що листи – це „своєрідний індикатор письменницького стилю, одне з джерел вироблення, формування” [6, с. 377].

Важливе значення в епістолярній спадщині письменниці мають листи до Осипа Маковея. В. Врублевська називає їх „пристрабною розмовою насмерть закоханої жінки” [2, с. 370], а його відповіді – „триманням її в певному тонусі” [2, с. 370]. Стосункам Ольги Кобилянської та Осипа Маковея присвячена четверта частина роману „Шарітка з Рунгу” – „Царівна”. Про це кохання писало багато письменників і літературознавців. Більшість з них вважали, що це було невзаємне кохання і, що Осипа та Ольгу поєднувала лише література. В. Врублевська подає в романі своє бачення відносин Кобилянська – Маковей. Авторка впевнена: „Вона покохала його ще до першої зустрічі. Зі слів своїх братів. Покохала на все життя. Кажуть, Маковей не мав мужності поєднати свою глибоку пошану до її таланту з великим коханням...і в цьому причина всіх страждань Ольги” [2, с. 387]. Любов героїні „вже давно жила в ній і розвивалась за своїми законами, незалежними від її бажань...Про якусь „подружжя” не думала. Їй вистачало, що він був з нею, що вона його любить, що його бачить, чує його голос! Що він є!” [2, с. 356], – пише В. Врублевська. Осип же визнав її як „чи не найбільш талановиту з всіх наших галицьких і буковинських авторок” [2, с. 387], але він „просто поважав, шанував, але не любив її...” [2, с. 387].

Після того, як письменниця освідчилась Маковею й не отримала відповіді, у її листах знаходимо меланхолійні звучання: „Якщо я на Вас огірчена, то лише тому і тоді, як я до Вас пишу, а Ви мовчите. Подумайте собі з ласки своєї, якщо говориться до когось з цілої душі, то це значить, що йому віддають частку власної душі. Отже, віддати комусь частку своєї душі і не знати, чи той її сприйняв чи до чорта викинув” [2, с. 387], – звертається до Маковея Кобилянська. Осип відповідає їй більш стримано: „Я Вас безмежно ціную, Ви були для мене духовним стимулом і життям, але для шлюбу повинно бути ще щось більше, я його не маю. Вибачте, якщо можете, я знаю, яку рану Вам несучу. Але Ви – Ольга Кобилянська і вартуєте Правди” [2, с. 390].

З часом відчай заповнює внутрішній світ Кобилянської, і вона занотовує у своєму щоденнику: „Є жінки на світі, що їх справді мужчини не вмiли і не вмiють оцінити...” [2, с. 416]. У наступному листі до Маковея Ольга пише: „Я Вас стільки років так страшно любила, я носила для Вас рай в душі – як сонце. Я хотіла такий рай Вам уладнати...” [2, с. 427]. „Що Вам була моя вірність? – Нічим. Любов? – Нічим. Я завжди була нічим у Ваших очах. Як я впаду – то загину з Вашим іменем в душі. Не можу інакше! Я знаю – любов до Маковея поставить мені корону на голову, а не мої літературні твори! Любов моя сильніша, як все інше в мені. Якби Ви знали, що діється в моєй душі... Я замірила від хвилини, коли прочитала Вашого листа” [2, с. 430], – пише у відчаї Кобилянська. Листи письменниці стилістично близькі до романтично-сентиментальних оповідей, а риторичні запитання, рефлексії свідчать про афективність чуттєвого світу авторки.

Немає жодних документальних свідчень, що почуття між Осипом та Ольгою були взаємні. Багато листів Кобилянської мали інтимний характер, від Маковея жодного такого не збереглося. В. Врублевська робить припущення, що вони були навмисно знищені. „Скоріше всього, вони з Маковесем вернули листи одне одному. Кобилянській не було чого соромитись, і вона залишила всі свої листи. З Маковесем складніше, бо він знав ціну такому листуванню для історії літератури. Якщо він пішов на знищення листів, то, мабуть, із двох причин: або в них було те, що він хотів утаїти від нащадків, або його дружина...знищила їх з ревности” [2, с. 371], – зазначає Врублевська. Така гіпотеза авторки заслуговує на увагу.

Ж. Ляхова відзначає, що „письменницькій епістолярій – альмагама, явище поліфонічне, джерело універсальних знань про життєвий досвід, соціальну поведінку, психологію переживань, естетичні сприйняття й враження – складові структур як людської, так і творчої індивідуальностей” [8, с. 87].

Інший рівень переживань розкривають листи Ольги Кобилянської до Лесі Українки. Вона завжди підтримувала подругу, давала поради в її сердечних справах: „Все минеться, одна правда зостанеться, як хтось стане високо-високо на горі, що звідти йому всі ведмеді здадуться малими... Хтось має іскру в серці, вогонь в душі, се, може, не дає щастя, але дає щось більше і вище від щастя...” [2, с. 423].

У листах вони називали одна одну незвичайними іменами: Леся Українка – „хтось біленький”, Ольга Кобилянська – „хтось чорненький”. Зближували їх також подібні любовні страждання: „У любові вони з Ольгою мали подібні переживання: Сергій, наприклад, диктував Лесі останній лист до жінки, яку кохав. Тому їм було про що поговорити, крім літературних справ” [2, с. 419], – пише В. Врублевська. Леся називала Кобилянську ідеальною товаришкою, „з тих, хто не лізе їй силоміць в душу і не відпихає холодом” [2, с. 421].

Листування Ольги Кобилянської та Лесі Українки – це згусток описів-вражень від пережитих подругами подій. У листах особисті враження, почуття переплетені з роздумами про літературу і творчість. У листі до Кобилянської Леся писала: „...я пізнала Вас таку, якою бачила Вас досі в Ваших творах, – отже, на сей раз поезія і дійсність не стали в суперечність... Ви тепер маєте ту гордість, яку не кожний має, Ви самі створили собі свою долю і нікому не завдячуєте її” [2, с. 109–110].

До епістолярного стилю науковці відносять і тексти щоденників, що як і листи, характеризують особистість автора. Пишучи щоденник, автор знаходиться сам на сам з собою і тому є справжнім, самим собою. Щоденник для Ольги – своєрідне *intermezzo*, місце перепочинку від світу людей у світі емоцій, почуттів, спогадів: „... Ви, добрі люди, коли будете все це читати, не думайте про мене погано – що мої думки і почуття сповнені вічним сумом. Чи я тому винна? Коли б ви могли заглянути в моє серце ... Чому не маю спокою? Чому мене оминає веселе буття людське? Моя туга ніколи не втихомириться, я страждаю, як романтики страждають” [5, с. 193].

Щоденникові записи вирізняються особистісним спрямуванням, але авторка порушує в них і проблеми суспільно-політичного життя, що є віддзеркаленням її ідейної та творчої еволюції. Ще в 20-річному віці Ольга Кобилянська розмірковує в щоденнику про гнітюче соціальне становище українського селянства. Після розмови з конюхом Іваном з'являється запис: „Господи, в якій темряві це живуть люди, які вважають селян інакшими, ніж вони самі. Ох! Селяни, прості люди, мають почуття і характер. <...> Я переконана, що часом вони мають шляхетніші почуття, ніж ми” [2, с. 224].

На основі дослідженого матеріалу можемо стверджувати, що в структурі психосвіту Ольги Кобилянської поєднуються два типи темпераменту – холеричний та меланхолічний. Емоційність, імпульсивність, запальність, притаманна більшості листам до Осипа Маковея, підтверджують холеричність темпераменту письменниці. Щирість, відвертість у поєднанні з тривожністю та відчаєм знаходимо в щоденникових записах Кобилянської та в листуванні з подругами. Протилежні риси темпераменту Ольги Кобилянської дає підстави стверджувати про амбівалентність психосвіту письменниці, про психобіографічний характер творів про неї. Адже показати життя історичної постаті без проникнення у її внутрішній світ неможливо.

Як і більшість сучасних письменників, під час написання біографічного роману про Ольгу Кобилянську В. Врублевська використовувала психобіографічний метод. Детальне вивчення психосвіту письменниці на основі епістолярію, використаного в романі, дало змогу по-новому осягнути творчий феномен мисткині. На тлі реальних подій з життя героїні В. Врублевська з

надзвичайною щирістю розкриває її внутрішній світ. У романі авторка акцентує на психоемоційних підйомах та спадах у житті Ольги Кобилянської, що резонували з конкретними подіями – хворобою матері та сестри Євгенії, смертю Лесі Українки тощо. „О, моє нещасне, скалічене майбутнє! В мене серце розривається, коли я думаю про те, як послідовно робиться все, щоб вбити в мені хист... Мамця невиліковно хвора, я вже не молода, писати мені постійно заважають...Що з мене буде?...” [2, с. 335], – саме у щоденникових записах героїня роману висловлює свій біль та страждання.

Таким чином, уривки з листів та щоденника Ольги, які використано в романі „Шарітка з Рунгу”, постають своєрідним метатекстом, де поєднуються всі реально пережиті героїнею події. Психобіографічне трактування В. Врублевською життєпису Ольги Кобилянської максимально наближено відтворює її реальне життя, а цитати з листів та щоденникові записи допомагають пізнати внутрішній світ письменниці. Психобіографізм передусім виявляється у відтворенні душевного світу Ольги Кобилянської та допомагає створити ефект життєподібності в романі.

Література

1. Вашенко В. В. Психобіографія / В. Вашенко // Історіографічний словник / С. І. Посохов, С. М. Куделко, Ю. Л. Зайцева [та ін.]; за ред. С. І. Посохова. – Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. – С. 222 – 228.
2. Врублевська В. В. Шарітка з Рунгу: Біографічний роман про Ольгу Кобилянську / В. Врублевська. – К. : ВЦ „Академія”, 2007. – 512 с.
3. Зборовська Н. В. Психодіагностика і літературознавство: Посібник / Н. В. Зборовська. – К.: Академвидав, 2003. – 392 с.
4. Кобилянська О. Про себе саму: Автобіографія в листах до професора д-ра С. Смаль-Стоцького // Ольга Кобилянська. Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади. – К. Дніпро, 1982. – С. 206 – 219.
5. Кобилянська О. Слова зворушеного серця: Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади./ Упорядн., передм. Ф. Погребенник./ Ольга Кобилянська. – К.:Дніпро, 1982. – 339 с.
6. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К.: Дух і літера, 2009. – 584 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ „Академія”, 1997. – 752 с.
8. Ляхова Ж. Теоретичні питання дослідження епістолярію українського письменства // Третій Міжнародний конгрес українців. – Харків: Промінь, 1996. – Літературознавство. – С.85–91.